

A tárgyak életrajza nyomában

Therry Bonnot: *La vie des objets. D'ustensiles banals à objets de collection*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme. 2002. 246 p.

Therry Bonnot könyve *A hétköznapi használati tárgytól a gyűjteménytárgyig* alcímet viseli. A hétköznapi használati tárgy, ami vizsgálatának kiindulópontja, nem más, mint a Le Creusot medencében található, gyári kerámiaedények. Ezek az edények elsősorban nagykereskedelmi forgalomba kerültek, és különböző termékeket forgalmaztak bennük a 19. század végén, valamint a 20. század első felében: likőröket, habzóbort, ecetet, mustárt, olajat, kölnit stb. Az eredendően történész végzettségű szerző akkor vált etnológussá, illetve kezdett bele terepmunkán alapuló etnológiai kutatásba, amikor a kerámiaipar történetét, technikátörténetét kutatva azt vette észre, hogy ezeknek a gyári termékeknek a gyárak bezárása után, az 1950–1970-es éveket követően egyre jobban megnövekedett az értéke, az ócskapiacok és a régiségboltok keresett tárgyai lettek, magán-, illetve múzeumi gyűjtemények részévé váltak.

A könyv elméleti kiindulópontja, illetve problémafelvetése 1974-re nyúlik vissza, amikor a városi múzeum (Écomusée de la Communauté urbaine Le Creusot-Montceau-les-Mines) egy kis helytörténeti kiállítást készített Pouilloux kb. 700 lakosú faluról. A kiállításon bemutatták ennek a kis mezőgazdaságból élő településnek a történetét, gazdálkodását, életmódját, kézművestárgyait és -eszközeit stb. Azonban a kiállítás két utolsó vitrinjében a helyi és 1957-ben megszűnt kerámiaedényeket készítő gyár termékei szerepeltek (likőrösüveg, élelmiszertartó edények stb.), és ezzel kimondva is a közelmúlt gyáripari tárgyai a helyi kulturális örökség részévé váltak. A helyzet különlegességét fokozta, hogy egy 15 km-re található másik helységben még működött egy hasonló termékeket előállító gyár. Vajon mit érezhettek az ottani munkások, amikor meglátták, hogy a nap mint nap előállított tárgyaik egy másik helyen a múlt tanújává váltak, olyan tárgyakká, mint a művészeti alkotások? – tette fel a kérdést a szerző.

Egy tárgy ugyanabban a pillanatban sohasem egyedül ipari termék, vagy kerámiaedény, vagy a kulturális örökség egy eleme, de nem is egyedül a nagynéni vázája. Egy tárgy nem meghatározott az elkészültekor, életútján számtalan helyzetbe kerülhet. A szerző éppen ezért a tárgyak élettörténetét kívánta nyomon követni, vagyis megállapítani, leírni és elemezni a tárgyak társadalmi státusának megváltozását.

A könyv szakítani kíván a hagyományos néprajzi megközelítéssel, amely a tárgyra úgy tekintett, mint a múlt tanúira (*objet témoin*), elmúlt életmódok, használatok utolsó nyomaira. Nem egy társadalmi csoport tárgyait vizsgálja, hanem bizonyos tárgyakat keres a terepen, amelyekkel a legkülönfélébb módon éltek „birtokosaik”. A tárgyak életútját követve, a tárgyakon keresztül vizsgálja a társadalmat, pontosabban a tárgyak tár-

sadalmi státusa megkonstruálásának folyamatát. Hogyan válnak hétköznapi tárgyak kulturális örökséggé, hogyan viszonyul egymáshoz családi örökség és kulturális örökség? A módszer, a kutatás problémafelvetésének másik alapvető szempontja, hogy a tárgyakat és státusukat a jelenben vizsgálja. A szerzőt a tárgyak mai használói érdeklik, és nem az eredeti funkciójuk vagy a régi használatok: „Egy ilyen típusú elemzésnek úgy kell szemlélnie a tárgyakat, mint amelyek *itt és most* vannak, elemezni azt, amit *itt és most* csinálunk velük, és amit csinálnak, nem elhanyagolva, ahogy a tulajdonosuk elmeséli a múltjukat, úgy ahogy ez a történet értelmet a kap a jelen diskurzusában.” (24. p.)

A szerző nagyon fontosnak tartja a tárgyak készítési körülményeinek feltárását is: ki, mikor és miért csinálta az egyes példányokat? Könyvének elemző része is ezzel kezdődik, amiben részletesen leírja a gyárakban előállított kerámiatárgyak történetét, az alapanyagtól a kiégetésük technikai részletéig. Hasonlóan fontosnak tartotta nyomon követni a tárgyak további sorsát. Bár a gyárak általában nagykereskedőknek adták át a készítményeket (például alkoholos italokhoz való palack), a helyi lakosok és főleg az üzemekben dolgozók gyakran vásároltak maguknak is ilyen edényeket, akár vajtartónak vagy lekvártartónak. Ezek a jelenségek természetesen alapvetően befolyásolták a tárgyak későbbi életét, például helyi kulturális örökséggé válásukat.

Vizsgálatának következő nagy egysége és terepe az 1980-as évektől elszaporodó falusi régiségvásárok és ócskapiacok, amelyek a tárgyak cseréjének második szféráját jelentik. Itt az érték kialakításában eladók, vevők és a kulturális intézmények játszanak nagy szerepet. A helyi múzeum és általában a néprajzos, a múzeum szerepe visszatérő témája a kutatásnak. A kutató vagy a múzeum érdeklődése bizonyos tárgyak iránt alapvetően befolyásolhatja azok későbbi élettörténetét, például alapvetően hozzájárulhat felértékelődésükhöz.

A szerző számára hasonlóan fontos kérdés a tárgyak vásárlóinak, gyűjtőinek otthona, lakótere. A tárgyak élete nem párhuzamos, vannak közöttük, amelyek még használatban vannak a konyhában, míg mások már a reprezentatív lakóhelyiségek díszét jelentik, presztízsét növelik. De olyanok is előfordulnak, amelyek még a pincében várják sorsuk változását. A tanulmány szintén sokat foglalkozik azokkal, akik már kisebb-nagyobb gyűjteményeket hoztak létre, valamint a gyűjtés jelenségével is.

A kulturális örökség megkonstruálásának folyamata a kutatás központi kérdései közé tartozott. A szerző a helyi kulturális örökség kialakulásának mechanizmusaival kapcsolatban több érdekes megállapítást tett. Az egyik ilyen az, hogy egy, az ipari fejlődés által meghatározott mezőgazdasági vidéken is, ahol a lakosság számára a nagyipari üzemek vagy a szénbányászat jelentette a múltat, nem a gyárak által készített jellegzetes termékek, tárgyak váltak a helyi kulturális örökség részévé (miközben a gyárak egyes épületei ipari műemlékek). Az emberek – érthető módon – a többi mezőgazdasági vidékhez hasonlóan olyan tárgyakban keresték és találták meg a helyi és a régi tárgyakat, olyanokkal alkották meg helyi kulturális örökségüket, amelyek – bár eredetileg nagy tételben gyárakban készültek (ahol gondosan ügyeltek arra, hogy minden tárgy egyforma legyen, sőt sok esetben a megrendelő címkéje is rajta volt, vagy a megrendelő maga határozta meg a termékének megfelelő formát) – mégis közelebb álltak hozzájuk, s szorosabb kapcsolatban voltak az egyedi, a hagyományos kézművesség termékeivel. Ugyanakkor nagy ellentmondás érzékelhető az ilyen nagyban, iparilag előállított tárgyak és a múltra utaló, helyi identitásképző újrafelhasználásuk között. A kutatás másik nagy eredménye a kul-

turális örökség létrejövedele folyamatának elemzése, a különböző szereplők sokszor irracionális, konfúzus viselkedésének a bemutatása.

A jelenkutatás egyik kiváló és izgalmas példája Therry Bonnot könyve. Módszere, a tárgyak biográfiája vagyis élettörténetének feltárása nélkül nem lehet megérteni akár mai, akár régi, de ipari, akár ma is használt vagy újrafelhasznált kézművestárgyak történetét. A másik fontos elméleti hozadéka könyvének, hogy a tárgyakat „itt és most” kell vizsgálni, a jelen használatukból, és használóik mostani viszonyulásából és értelmezéseiből kell kiindulni.